

**Svetski AIDS dan:
NEJEDNAKOST, AIDS, PANDEMIJE – DA STAVIMO TAČKU.**

Povodom obeležavanja ovogodišnjeg Svetskog AIDS dana, UNAIDS ističe hitnu potrebu da se okončaju nejednakosti koje pokreću AIDS i druge pandemije širom sveta.

Bez hrabre akcije protiv ekonomske, društvene, kulturne i pravne nejednakosti, svet rizikuje da propusti ciljeve za okončanje AIDS-a do 2030. godine, kao i produženu pandemiju COVID-19 i rastuću društvenu i ekonomsku krizu.

Četrdeset godina od kada su prijavljeni prvi slučajevi AIDS-a, HIV i dalje pretili svetu. Danas, svet nije na putu da ispuni zajedničku posvećenost okončanju AIDS-a do 2030. godine, ne zbog nedostatka znanja ili alata za borbu protiv AIDS-a, već zbog strukturalnih nejednakosti koje ometaju dokazana rešenja za prevenciju i lečenje infekcije uzrokovane HIV-om.

Pandemija uzrokovana HIV-om ostaje i dalje glavno javnozdravstveno pitanje na globalnom nivou. I kao i mnogi drugi glavni zdravstveni problemi, i ova pandemija se suočava sa dodatnim izazovima tokom pandemije zarazne bolesti COVID-19, uzrokovane novim korona virusom.

U 2015. godini sve zemlje su se obavezale da će smanjiti nejednakosti unutar i između zemalja u okviru Ciljeva održivog razvoja. Globalna strategija za borbu protiv AIDS-a za period 2021–2026. i Politička deklaracija o AIDS-u usvojena na sastanku na visokom

nivou Ujedinjenih nacija o AIDS-u 2021. godini u svojoj osnovi imaju za cilj okončanje nejednakosti.

Epidemiološka situacija u svetu i Evropi

Pandemija uzrokovana HIV-om je i dalje glavni javnozdravstveni globalni izazov, koja je do kraja 2020. godine preme procenama UNAIDS-a odnela više od 36 miliona života, dok je više od 79 miliona ljudi bilo inficirano. Međutim, sa sve većim pristupom efikasnoj prevenciji, dijagnostici, lečenju i nezi osoba inficiranih HIV-om, uključujući i oportunističke infekcije, HIV infekcija je postala hronično zdravstveno stanje koje omogućava ljudima koji žive sa HIV-om da vode dug, produktivan i zdrav život.

Procenjeno je da je na kraju 2020. godine 37,7 miliona ljudi živelo sa HIV-om, od kojih je 53% bilo devojaka i žena.

Preko dve trećine svih ljudi koji žive sa HIV-om žive u regionu Afrike (25,5 miliona). Iako je HIV infekcija rasprostranjena među opštom populacijom u ovom regionu, među ključnim grupama stanovništva javlja se sve veći broj novih infekcija.

Kao rezultat zajedničkih međunarodnih napora da se odgovori na ovu pandemiju, pokrivenost uslugama se neprestano povećava. U 2020. godini 68% odraslih i 53% dece koja žive sa HIV-om u svetu je primalo doživotnu antiretrovirusnu terapiju (ART) (27,5 miliona osoba sa dijagnostikovanom HIV infekcijom svih uzrasta tj. 3,5 puta više u odnosu na 7,8 miliona u 2010. godini). Većina (85%) trudnica i dojilja koje žive sa HIV-om je bilo na ART tokom 2020, koja ne samo da štiti njihovo zdravlje, već obezbeđuje i sprečavanje prenosa HIV-a na njihove bebe. U skladu sa preporukama SZO od 2016. godine ART treba započeti čim se HIV infekcija dijagnostikuje, najbolje u ranom stadijumu, da bi efekti terapije bili ne samo dobrobit za osobe inficirane HIV-om, u smislu dugog i produktivnog života, već i da bi se redukovao prenos HIV-a na druge osobe.

U svetu je zbog manjkavosti u dostupnosti ključnih usluga (testiranja, dijagnostikovanja i lečenja) 680.000 ljudi umrlo od uzroka povezanih sa HIV infekcijom (47% manje nego 2010. godine), dok je 1,5 miliona ljudi je novoinficirano HIV-om u 2020. godini što je redukcija za 31% u odnosu na 2,1 miliona u 2010. godini. Među decom registrovana je redukcija novih HIV infekcija za 53% u poređenju sa 2010. godinom (150.000 prema 320.000).

U 2020. godine nove HIV infekcije opale su za 48%, a smrtni slučajevi povezani sa HIV-om su opali za 55% u odnosu na 2000. godinu.

Ovo postignuće je rezultat velikih napora nacionalnih programa za HIV koji podržavaju civilno društvo i međunarodni partneri.

Međutim, ciljevi za 2020. godinu postavljeni na globalnom nivou za smanjenje novih HIV infekcija među decom na 40.000 nisu postignuti. Takođe, globalni ciljevi za 2020.

godinu - manje od pola miliona novih HIV infekcija i manje od pola miliona umrlih od AIDS-a, nisu dosegnuti.

U cilju eliminacije HIV infekcije kao javno-zdravstvenog problema bilo je potrebno da, u svakoj zemlji do 2020. godine, 90% svih osoba inficiranih HIV-om bude dijagnostikovano, zatim da 90% dijagnostikovanih osoba inficiranih HIV-om bude na lečenju antiretrovirusnim lekovima (ART) i da 90% osoba na lečenju ima nemerljivu količinu virusa u krvi. U 2020. godini ovi pokazatelji su bili 84% - 87% - 90% na globalnom nivou. U odnosu na ukupan broj osoba koje žive s HIV-om u svetu (37,7 miliona) 84% je bilo dijagnostikovano (6,1 miliona osoba nije znalo da je inficirano HIV-om), 73% je bilo na ART, dok je 66% imalo uspešnu kontrolu virusa bez rizika da zaraze druge osobe krajem 2020.godine.

SZO definiše ključne populacije kao osobe u populacijama koje imaju povećan rizik od inficiranja HIV-om u svim zemljama i regionima.

Ključne populacije uključuju: muškarce koji imaju seks sa muškarcima, osobe koji ubrizgavaju drogu, osobe u zatvorima i drugim zatvorenim uslovima, osobe koje se bave seks radom i njihove klijente, kao i transrodne osobe. Rizik od inficiranja HIV-om je 25 puta veći muškarcima koji imaju seks s muškarcima, 35 puta je veći među osobama koje injektiraju droge, 26 puta je veći za osobe koje se bave seks radom i 30 puta je veći za transrodne osobe u odnosu na opštu populaciju. Ključne populacione grupe i njihovi seksualni partneri činili su 65% svih novih HIV infekcija širom sveta u 2020. godini.

Povećana ranjivost na HIV često je povezana sa pravnim i socijalnim faktorima, što povećava izloženost rizičnim situacijama i stvara prepreke za pristup efikasnim, kvalitetnim i pristupačnim uslugama prevencije, testiranja i lečenja HIV infekcije.

Osobe koje žive s HIV-om imaju teže ishode od COVID-19 u odnosu na osobe koje nisu inficirane HIV-om, a prema dostupnim podacima sredinom 2021. godine većini osoba koje žive s HIV-om u svetu nisu bile dostupne vakcine protiv COVID-19. Zatvaranja i druge restriktivne mere uvedene zbog pandemije zarazne bolesti COVID-19 uticala su negativno na testiranje na HIV i u mnogim zemljama su dovele do pada broja dijagnostikovanih slučajeva HIV infekcije i upućivanja na lečenje.

HIV infekcija se može preliminarno dijagnostikovati brzim dijagnostičkim testovima koji omogućavaju dobijanje rezultata istog dana. Testovi za samotestiranje na HIV postaju sve dostupniji i pružaju efikasan i prihvatljiv alternativni način za povećanje pristupa osobama kojima nisu dostupne usluge testiranja na HIV u zdravstvenim ustanovama i u zajednici.

Još uvek ne postoji lek kojim bi se virus eliminisao iz organizma inficirane osobe. Međutim, efikasni antiretrovirusni lekovi (ARV) mogu da kontrolišu umnožavanje virusa i da spreče dalje prenošenje HIV-a na druge osobe.

Imajući u vidu prisustvo „fenomena ledenog brega“ kada je u pitanju otkrivanje, dijagnostikovanje i prijavljivanje HIV pozitivnih osoba, procenjuje se da od 2,6 miliona osoba koje žive sa HIV-om u regionu Evrope krajem 2020. svaka peta osoba nije znala da je inficirana ovim virusom.

Svaka druga osoba inficirana HIV-om (50%) u Evropi dijagnostikovana je u kasnoj fazi infekcije, kada je imunološki sistem već značajno oštećen. Ovo je pokazatelj da strategije testiranja u cilju ranog dijagnostikovanja HIV infekcije nisu uspešne.

Broj novoprijavljenih dijagnostikovanih HIV infekcija i procenjeni broj novih HIV infekcija u celom regionu Evrope ukazuje da se više osoba zarazilo HIV-om tokom poslednje decenije nego što ih je dijagnostikovano. To znači da se u Evropi povećava broj ljudi koji žive sa nedijagnostikovanom HIV infekcijom.

Prema procenama UNAIDS-a u regionu Evrope i severne Amerike je 3,8 miliona osoba živelo sa HIV-om krajem 2020, dok je bilo 196.000 novih HIV infekcija i 48.000 umrlih od AIDS-a u 2020. godini.

Rano dijagnostikovanje je važno jer omogućava ljudima da ranije započnu lečenje HIV infekcije, što zauzvrat povećava njihove šanse za dug i zdrav život i sprečava dalji prenos na druge osobe.

Epidemiološka situacija u Srbiji

Prema podacima Instituta za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“ od početka epidemije, 1985. godine, pa zaključno sa 20. novembrom 2021. godine, u Republici Srbiji je registrovano 4317 osoba inficiranih HIV-om, od kojih su 2104 osobe obolele od AIDS-a, dok je 1179 osoba inficiranih HIV-om umrlo od AIDS-a, a još 136 inficiranih HIV-om je umrlo od bolesti ili stanja koja nisu povezana sa HIV infekcijom. Kao i ranijih godina i ove godine seksualni put prenosa je dominantan (97% svih slučajeva registrovanih tokom 2021. godine s poznatim načinom transmisije), posebno nezaštićeni analni seksualni odnosi među muškarcima, kako među novootkrivenim osobama inficiranim HIV-om (91%), tako i među obolelima (85%) i umrlima od AIDS-a (100%). Među prijavljenim novodijagnostikovanim HIV pozitivnim osobama u periodu januar–novembar 2021. godine bilo je 29 puta više muškaraca u odnosu na žene

Najveći broj novodijagnostikovanih osoba inficiranih HIV-om je uzrasta 20–49 godina (82% u 2020. godini). Međutim, od 2002. godine registruje se veće učešće mladih uzrasta 15–29 godina među novodijagnostikovanim slučajevima HIV infekcije (47% u 2008, 37% u 2010. i 24% u 2020. godini u odnosu na 22% u 2002. godini).

U odnosu na period 1985–1992. godine kada je 60–90% svih novodijagnostikovanih osoba inficiranih HIV-om na godišnjem nivou bilo iz populacije injektirajućih korisnika narkotika, od 2008. godine taj udeo je ispod 10% (u 2020. godini nije bilo slučajeva HIV infekcije među IKD). S druge strane, počev od 2012. godine većina novodijagnostikovanih osoba u našoj zemlji je inficirana HIV-om seksualnim putem

(seksualni odnos bez kondoma), preko 90%. Pod najvećim rizikom su muškarci koji imaju seksualne odnose bez kondoma sa drugim muškarcima (polovina do preko 4/5 svih novootkrivenih osoba inficiranih HIV-om na godišnjem nivou, počev od 2008. godine).

U periodu 2005–2020. godine registrovano je 15 dece mlađe od 14 godina, kojima su HIV prenele majke koje nisu znale da su inficirane HIV-om tokom trudnoće, porođaja ili u periodu dojenja, što je značajna redukcija u poređenju sa periodom 1993–2004. kada je registrovano 28 slučajeva. U 2017, 2018. i 2020. godini nije registrovan nijedan slučaj prenosa HIV infekcije sa majke na dete, dok su u 2019. godini registrovana dva slučaja. U periodu 2005–2020. godine rođeno je više od četrdesetoro zdrave dece od majki sa dijagnostikovanom HIV infekcijom koje su bile na strateški prepoznatom programu prevencije prenosa HIV-a sa majke na dete.

Prema zvanično dostupnim podacima u Srbiji je krajem 2020. godine živelo 2890 osoba kojima je dijagnostikovana HIV infekcija, a procenjuje se da u našoj zemlji 400 osoba nije znalo da je inficirano HIV-om. Znajući da HIV infekcija može dugi niz godina proticati bez ikakvih znakova i simptoma, jedini način da se otkrije HIV infekcija je da se osoba koja je imala neki rizik testira na HIV. Svako testiranje na HIV treba da bude dobrovoljno i poverljivo, uz obavezno savetovanje pre i posle testiranja, a u cilju pružanja pravih i stručnih informacija potrebnih klijentu da donese odluku da li je pravi trenutak za testiranje, ali i da prepozna stvarni rizik tj. rizično ponašanje koje je praktikovao ili koje i dalje upražnjava, i da identifikuje lične mogućnosti za preveniranje inficiranja HIV-om u budućnosti. S druge strane, HIV pozitivne osobe imaju mogućnost da odmah po dijagnostikovanju započnu lečenje HIV infekcije koje daje odlične rezultate, kako u svetu tako i u našoj zemlji. Zahvaljujući terapiji HIV infekcija je hronično stanje sa kojim se može kvalitetno i dugo živeti, ali samo ukoliko se pravovremenim i adekvatnim lečenjem kontroliše replikacija HIV-a.

I da se podsetimo kako se HIV prenosi, odnosno na koji način se ne može inficirati HIV-om.

HIV se **prenosi** na sledeće načine:

1. Seksualnim odnosom bez zaštite tj. bez kondoma (analni, vaginalni i oralni seks, pri čemu najveći rizik nosi nezaštićeni analni seksualni odnos),
2. Sa zaražene majke na dete (u toku trudnoće, porođaja i dojenja),
3. Razmenom igala i špriceva kod intravenske upotrebe narkotika.

HIV se **retko može preneti** na sledeće načine:

1. Poljupcem u usta (samo u slučaju ako obe osobe imaju neke ranice u ustima, npr. usled vađenja zuba, krvarenja desni... pa u tom slučaju dođe do kontakta „krv na krv”),

2. Pri tetoviranju, pirsovanju... (ukoliko se obavlja nesterilizovanim aparatima i u nehigijenskim uslovima),

3. Prilikom razmene pribora za ličnu higijenu koje je prethodno koristila osoba koja živi sa HIV-om (brijač, četkica za zube...).

HIV se **ne prenosi** na sledeće načine:

1. Boravkom u istoj prostoriji: socijalnim kontaktom kao što je razgovor, pogled, druženje....,

2. Dodirom tj. kontaktom, kao što je rukovanje i zagrljaj,

3. Kašljanjem ili kijanjem, preko znoja ili suza,

4. Poljupcem u obraz,

5. Korišćenjem istog kupatila ili toaleta,

6. Korišćenjem iste čaše/šolje ili istog pribora za jelo koji je koristila osoba inficirana HIV-om,

7. Korišćenjem iste posteljine ili peškira,

8. Kontaktom sa predmetima na javnim mestima (telefonska govornica, držači u javnom prevozu...),

9. Korišćenjem istog bazena ili saune,

10. Preko životinja ili ubodom insekata (komarci, krpelji...),

11. Konzumiranjem hrane koju je pripremila HIV pozitivna osoba.